

**FRAI BARTOLOME. LAPURRETATIK EKOLOGIARA:
OHAR LABURRA**

Baten bat harritu du, dagoeneko, goiko tituluak. Nola –esan dezake horrek– gure Frai Bartolome ekologia autuetan sartu, ekologia bera asmatu gabe bazegoen garai hartan? Izan ere, horretarako –eta beste askotarako ere–, bada gauza gure Frai Bartolome eta diodanaren lekuko, hona hemen haren lorrazak, lapurretako kontuetan hasi eta ekologiaren gorabeheretan bukatzen direnak.

Badugu horretarako tresna berria, arestian gure eskuetara etorria. Frai Bartolome fraide genuen, karmeldarra hain zuzen ere. Luis Baraiazarra eta Julen Urkiza haren ordenakideek lana euren lepo hartu eta berriro ekarri dizkigute Frai Bartolomeren orrialdeak gure begietara, ezagun genituenak berrargitaratuz eta ezezagunak zitzaizkigunak dastatzeko tenorean jarriz. Ari naiz, ari ere, oraintsu argitaratu den Frai Bartolomeren “*Idazlan Guztiak*” liburuaz¹.

Aspalditik genituen ikusiak eta irakurriak, Karmeldarraren *Icasiquizunac*. Zabalduagoa zen, aurkako iritziak erakustearren edo, esku bereko *Euscal-Errijetaco olgüeeta ta dantzeen neurrizko-gatz-ozpinduba*. Azken horri dagokion nimiñoena

¹ Frai BARTOLOME SANTA TERESA, *Idazlan guztiak*. Bilbo, 2000. 707, 1.009, 1.013. orr.

ere kendu gabe, *Icasiquizunac* horietan aurkitu ditugu guk hainbat erakuste eta irakaste, adibide eta eredugarri, mamiaz zein azalaz aintzat hartzekoak izan dakizkigukeenak. *Icasiquizunac* ere, gustokoak izan ditugula, hainbat pasartetan bederen, ezin uka edo izkuta.

Sarri askotan, halako testuak, erlijio mezua izan ezik, ez dirudi erabilgarri direnik gaur egungo euskaltzaleentzat. Erlijio mezua ere, bistan da, Eliza Katolikoak aspalditik du eguneratua eta itxuraldatua. Bestalde ere, euskal filologo eta hizkuntzalariek halako lerrakera bizia erakusten dute, testu horietan euren arakatze eta ikertze lanak ontzeko. Artez eta zuzen da hori, eta besteontzat ere erakusgarri.

Bada, alabaina, jakintzagai horietatik kanpo gatozenontzat ere, zer bazka eta non ikasi testu horietan. Hartara, osterantzeko zaporca bilatu behar gure frailearen luma kontuetan eta horren idatzietan buru-belarri sartu, letra inprimatuaren zirrikitueta izpirituaren solaserako aldiak eta txandak aurkitu ditzakegukeelakoan.

Xarma berezia igartzen dio berehalakoan edonork Frai Bartolomereren euskal testugintzari. Doinua eta soinua, ez aparte, zentzumen ahalak ere hurbil eta barne.

Artean ere, ikasgaiak. Bat-batean, sermoigintza klasikoaz beteriko orrialde horien artean, esanguratsu oso, hamaikatxo gertakari eta pasadizo, bizitzatik bertatik jasoak, irakurleei zer erakutsi eta idazluma dotorea behar bezala argitzeko puntuan jarriak.

Helburua du idazleak, ez letratu, irakasle eta gainontzeko *jendemoduak*, ezpada herri xehe kristaua. Egilearen berbetan esateko,

*«Verbeetia imini dot neure erricua; daquidana.
Eusqueeraco guztietati apaindubeena, ederreena ta ezti-
tsubeena izan ez arren, izan leiteque, euscaldunen baz-*

tar bateti bestera eche guztietan dei eguinda, iragota, cer nai daven onduen zaarrai la gaztiai aituco deutseena ta adierazoco deutseena. Alan uste dot. Ta jazo jat Naparruan, Quiputzetan ta Vizcaijan, eldu nasan lecubetan.»

Tarteka-marteka ere, esan legez, erakusgarriak. Hari nagusiaren ehotzera, Eliza Katolikoaren egiak, dogmak eta doktrina. Doktrina zabala, Erromako Doktrina edo Kateximatik hartua. Pasarte batzuetan hitzez hitz euskaratua. Beste batzuetan adierazia, egokitua eta galbahetua, hartzaileen pentsamoldetik abiatua; beti ere, moldatua, eta ez nahasia, punturik txikerrenean ere ez baitio etsi Frai Bartolomek Elizaren dogmatikari.

Dogmatika horretan oinarriak behar eta oinarriok, iturburuetatik bertatik datozkio, aurretiaz esandako Erromako Katexima zein Aita Santuen agindu edo Elizaren idazle aukerakoen esanetatik.

Ezin, hortaz, Frai Bartolomeri gure garaiko modernitateak eskatu. Bai, ostera, mezu hori emateko tonua eta aldarte propioa, gauzak nola eta zertarako esan ondo zertuak.

Eskabide horretan dugu egunotako euskara ere. Noraezean ikusten dute batzuek, inolako aurrekinik gabe euskarak goi mailan bizi dituen lehen aldiak hauexek balira bezalaxe. *Aurrekorik ez, ni naiz lebena!* batzuek ebatzia eman dute arinarin, ohartu gabe aspaldiko hori, arbuigarri baino, ohoregarri eta erabilgarri izan dakigukeela.

Sarri askotan, erabilgarritasun puntua ere non bilatzen ez dakigu. Hangoa, hemengoa... ez dakit nongoa ekarriko digute gogora askok, hura berrien eta egokien balitz legez. Betoz berriak, zalantzarik ez. Zaharrak alboratzea, dena den... guretzat ez. Uzkur berrikeriaren urrean, baikor berritasunei buruz. Ezin *bago!* esan, bizitzak *baugi!* eskatzen diguncan. Ezin, orobat, tradiziorik gabeko amildegian bertan behera joan, hizkuntza-

ren arloan behintzat, belaunaldien arteko zubi ahaleginak egiteke.

Baso-mendiak: Erromako Katexima eta Bizkaiko Forua.

Nonbaitetik hasi behar eta hona hemen, esandakoaren lekuko, lege kontua. Ogibideak gure burua norabidetu, *Icasiquizunac* zabaldu eta ageri-agerian, besteak beste, lapurretan egiteko moduak. Ez diogu –gure kautan gabiltza eta– Frai Bartolomeri eskatuko zehaztasun handirik, hura ez baitabil lapurretak azaltzen lege ikuspegitik. Hark, alabaina, nondik norako franko eman gai horretan. Lapurreta motak alderatu ditu Erromako Kateximatik eta abiadan doa, latinetik euskarara, esatari trebe:

Erromako Katexima, latinez eta gazteleraz:²

- L** *«Sunt autem plura hominum genera: ac primun est eorum, qui furari imperant (...)*
- G** *«Estos pues son de muchos generos: los primeros son los que mandan hurtar (...).*
- L** *Alterum genus, (...) suasores sunt, atque impulsores Furtorum.*
- G** *El segundo genero, (...) son consejeros y promotores de los hurtos.*
- L** *Tertium genus est eorum, qui cum Furibus consentiunt.*
- G** *El tercer genero es, el de los confientes.*

² - PIUS V, *Catechismus ex decreto SS. Concilii Tridentini ad parochos Pii V. Pont Maximi jussu editus*. Venezia, 1781, 390. orr.

- SAN PIO V, *Catecismo Romano: compuesto por decreto del Sagrado Concilio Tridentino para los parrocos de toda la Iglesia y publicado por Pio V*, Lorenzo Agustin de Manterola (traductor), Tomo segundo. Iruñea, 1777, 139-140. orr.

L *Quartum genus est eorum, qui participes Furtorum, inde ipsi etiam lucrum faciunt (...).*

G *El cuarto es, el de aquellos que participan y sacan ganancia del hurto (...)*

L *Quintum genus est Furum, qui cum Furta possint prohibere, tantum abest (...)*

G *El quinto genero es, el de aquellos que pudiendo prohibir los hurtos (...) permiten y conceden licencia de cometerlos.*

L *Sextum genus est eorum, (...)non indicant rem; sed eam se scire dissimulant.*

G *El sexto genero (...) no lo descubren, sino que disimulan saberlo.*

L *Postremum genus est, quod omnes compleetitur Furtorum adjutores, custodes, patronos, quique illis receptaculum præbent, ac domicilium (...).*

G *El ultimo genero es, el que comprehende à todos los coadjutores, guardas, y patronos de los hurtos, y á los que dán acogida y casa a los ladrones (...).*

L *Ne hujus quidem sceleris omnino sunt expertes approbatores Furtorum, & laudatores (...)*»

G *Tampoco estàn enteramente libres de este delito, los que aprueban, y alaban los hurtos.»*

Frai Bartolome, euskaraz:

«Cristinaubari aituten emoteco nos jaso viar daven inori ostubaz edo ostian eguindaco caltia, icentetan ditu

Erromaco Catecismuac zortzi calteguin modu edo lapur modu. Ta dira: 1. Lapurretia aguindu daveenac. 2. Conseju emon daveenac. 3. Lapurretia ontzat emon daveenac. 4. Lapurretaan oneria edo provechuba euqui daveenac. 5. Lapurretia eragotzi biarrian, eragotzi ez daveenac. 6. Lapurrac azaldau biarrian, azaldetan ez ditubeenac. 7. Lapur estalzailliac. 8. Inorena ostu davelaco lapurra alaveetan edo abonetan daveenac. Oneec guztio, bacochoac bere moduban, ezarten deutsee euren burubai ostuba viurtuteco zorra. Ostu davena bera da lelengo atcera ostuba viurtu biar davena. Ta aren urrengo dira beste esan dirianac. Calte eguite edo lapurreta modu bacochoa esanagaz aituco dozu, cristinaubac, obeto doktrina au.»

Frai Bartolomek biziki ongi ezagutzen ditu bere entzuleen jaidurak eta ekanduak. Ohartuta dago horiek hur-hurretik behar dutela adibidea, lapurretako kontu horiez ondo jabetzeko.

Baserritarrak ditu entzule eta aditzaile eta horientzako moduko autuak aipatu beharko ditu, karmeldarra ondo ulertua izango bada. Irudiak eta ezaugarriak nondik bereganatu eta baso-mendietan aurkitu ditu fraileak bere entzuleak hobeto ohartarazteko moldeak.

Baso suteak eta bestelako mendi lapurretak ditu Frai Bartolomek erakushide, doktrinatik hartutako teoria orokorra Bizkaira bertaratuz. Hartara, lapurretak dira Frai Bartolomerentzat honako hauek:

«Gauza batzuc dagoz casic jaquinac sail onetan: 1. Larria gueituteco, basuari su emotia eragotzita dago Vizcayco leguian. Ta subac eguiten daven calte guztia jaso biar dau su emailiac edo aren lagunac. 2. Inoren basoti ostutia egurra, iquetza edo materijala inori salduteco, lapurretia da, oi danez. Baita egurra ostutia bere, agaz iquetza eguinda iquetza salduteco. 3. Lapurretatzat contetan da,

*echetaraco izan arren, asco balijo daven ta auzo guztia
saldu oi daveen erico materijala ostutia inoren basoti.
Zura, ola, latia... ta beste materijal nausitzat baserritar on-
draubac contetan ditubeenac. 4. Lapurretia leguez da, nai
egurra, nai orrija, nai beste gauza bat quendubagaz, ino-
ren arbolac galdutia edo arboletan calte jaquina eguitia.
Onezaz gaineracua erabaguico davee basoco lapurreta ta
calten gainian, obeto aituten jacuenac.*

Lapurretan ari direnek, ordainbide eman behar. Hala ere, lege-
lariari arreta berezia sortzen diona, zera da, Bizkaiko foruaren
aipamena. Frai Bartolomereren aipuak, bestenaz ere,
Jaingoikoaren legea eta gizabanakoaren legea ekartzen ditu
bere esparrura, garai hartan ohiko zenez.

Zein, ordea, Bizkaiko Foruaren legeak, baso-mendietan gor-
detzekoak? Modu askotakoak, eta historiaren bilakaerari dago-
kionez, aldi desberdinetakoak ere. Egun, ziur asko, ekologia-
ren ildotik ikusiko genituzke horiek, ingurumena artatzeko
modukoak. Sasoi hartan, alabaina, hil ala bizikoak, mendi-ba-
soek berebiziko zeregina zeukatelako Bizkaiko bizimoduan
eta ekonomian. Oinarrizko bizimodua, zalantzarik ez, lege zi-
bil eta elizarenak babestua.

Augustin Zubikarai ondarrutar idazle goraiatuak durundia-
ren hotsa igarri du (KARMEL 1988-4) Frai Bartolomereren tanke-
ran. Hots hori, zernahi gisaz, ez dator huts-hutsean, ondo arra-
zoitua baino. Izan ere, Frai Bartolomereren ohar horiek bitan
izan dakizkiguke ohargarri:

a) Ikusteko eta egiaztatzeko Bizkaiko Foruen indarra eta bi-
zirautea, deiak ez baititu egiten hark Espainiako legeetara, ez-
pada foruetara, zuzen-zuzenean. Bazekien Frai Bartolomek ho-
rretan berebiziko irudia zerabilela, entzule horiengan
zerikusirik pisuzkoena zeukana, baserritar ingurumarietan.

b) Badator, bigarrenez ere, hainbat kontzepturen euskaratze
lana. Lehen alderatu ditugun hiru hizkuntzetako testuetan, na-

barmena da haren dohaina, hainbat lapurreta konturen zertzeladak euskaraz egoki emateko. Hortan, nortzuk lapurrak, nortzuk haren estaltzaileak, nortzuk, azkenean ere, lapurreta bera “*abonetan daveenac*”. Segur asko, gaur eguneko zigor zuzenbidea euskaraz emateko orduan ezagutu beharrekoak.

Beharrekoak eta beharrenak ere, esan dezagun bidenabar, lehenengo hura, hots, euskal tradizioarena beste behin ere plazaratzeko abagunean.

Auzia, hala ere, ezin bukatutzat eman, jakingarri baitzaigu, jada irakurria izan denez, Frai Bartolomerentzat *Vizcayco leguia* hori zein den.

Hona hemen aukerakoenak:³

1) Fuero Biejo de las Encartaciones de Vizcaya (1503):

Titulo II:

Ley III: Del que pone fuego en lo suyo con daño de otro

Ley IV: Del que desuella arbol ó quita corteza

Ley IX: De los que cortan arboles de otros ó comuneros

2) Fuero Viejo de Bizkaia (1452) :

Capítulo XLII: Del que pone fuego á su hacienda

Capítulo XLIII: De los que quitan las cortezas á los arboles

Capítulo XLIV: De la prueba de las tales quemas é daños

Capítulo XLV: Del que arrancare árboles á sabiendas ó los cortare

3) Fuero Nuevo de Bizkaia (1526):

Título 34:

Ley XI: Como se ha de poner fuego á las heredades para que no haga Daño, y la pena del que lo pusiere

Ley XII: En qué lugares no se puede poner fuego

³ BIZKAIKO FORU ALDUNDIA, *Bizkaiko Foru Legeria*, I liburukia. Bilbo, 1991, 76-77, 122-123, 339-341.or.

Ley XIII : Cómo se ha de poner fuego á heredad propia

Ley XIV: Que no se quiten las cortezas á los árboles ajenos, y la pena de ellos

Ley XV: Sobre los taladores de arboles, é viñas ajenas

Ley XVI: En qué casos por las cortas no se puede proceder criminalmente

Ley XXI: La probanza que se tiene por bastante, contra los que hacen los daños contenidos en las leyes de este título en los campos, y despoblados.

Argi gera bedi, beraz, ohartxo honen ondorioz, Frai Bartolomeren testuak ematen digun Bizkaiko legearen lekukotza. Besterik ezean, Bizkaiko foruen indar erakusle, eta zeresarik ez, zubigile egokia, Eliza Katolikoaren doktrina bertaratu eta hartzaileen adimenduetan ipintzeko saio bikaina. Hitz batez esateko, *lapurretatik ekologiara* –edo ekonomiara, nork daki!– doan hide labur bezain luzean euskarazko laguntzaile ezin hobea.

Andres Urrutia.